DOI

Umarxodjaeva M.T.
Andijon viloyati Andijon tumani 2-son kasb - xunar maktabi katta ustasi

O‘QITUVCHIGA QO‘YILADIGAN ZAMONAVIY KASBIY TALABLARNI O‘RGANISH

Annotatsiya
Maqolada o‘qituvchiga qo‘yiladigan pedagogik, psixologik va kasbiy talablar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilib berilgan. O‘qituvchi ijodkorligi tarixiylik, tajribaviylik va kretivlik jihatdan asoslab berildi.
Kalit so‘zlar: *O‘qituvchi, didaktika, pedagogik, ijodkorlik, izlanuvchanlik, aql, ta’lim-tarbiya, kasbiy standart*

Umarkhodzhaeva M.T.
Andijan district, Andijan region 2-Senior Master of the son vocational school

STUDY OF MODERN PROFESSIONAL REQUIREMENTS FOR TEACHERS

Abstract
The article analyzes the pedagogical, psychological and professional requirements for the teacher from a scientific and theoretical point of view. The teacher's creativity was based on historical, experimental and creative aspects.
Key words: *Teacher, didactics, pedagogy, creativity, curiosity, mind, education, professional standard*

Kishilik jamiyati yaratilgan beri odamlar doimo o‘qituvchiga bo‘lgan ehtiyojni va talabni oshirib kelmoqda. 1586 yildagi Lvov birodarlik maktabining nizomida shunday yozilgan edi: "Didaskal yoki ekish maktabining o‘qituvchisi taqvodor, aqlli, kamtarona dono, yumshoq, mo‘tadil, ichkilikboz emas, zinokor emas, ochko‘z emas pul ishqibozi ham, sehrgar ham emas, fabulist ham emas, bid’atchi ham emas, balki xudojo‘y shoshqaloqlik, har narsada yaxshi qiyofani o‘zi tasavvur qiladigan kaliko fazilatlarida emas, balki ularning ustozlari kabi o‘quvchilar bo‘ladi." XVII asrning boshida o‘qituvchiga hozirgi kungacha eskirmagan keng va aniq talablarni ishlab chiqdi. Ya.A. Komenskiy o‘qituvchining asosiy maqsadi o‘quvchilarga o‘rnak bo‘lish va shaxsiy o‘rnak orqali ularda o‘zining yuksak axloqi, insonga muhabbati, bilimliligi,

https://wordlyknowledge.uz

mehnatsevarligi va boshqa fazilatlari bilan insonparvarlikni tarbiyalashdan iborat, deb asoslab bergan.

Ya.A. Komenskiy o‘qituvchidan bolalarga e’tiborli bo‘lishni, do‘stona va mehribon bo‘lishni, o‘zining qattiq muomalasi bilan bolalarni o‘zidan uzoqlashtirmaslikni, balki ularni otalik fe’l-atvori, odob-axloqi va so‘zlari bilan jalb qilishni talab qiladi. Bolalarni oson va quvonch bilan o‘rgatish kerak, "ilm ichimligi kaltaksiz, baqiriqsiz, zo‘ravonliksiz, jirkanchsiz, bir so‘z bilan aytganda, do‘stona va yoqimli yutib yuboriladi".

"Yosh qalb uchun quyoshning samarali nuri" deb nomlangan o‘qituvchi K.D. Ushinskiy. Rus tili o‘qituvchilarining o‘qituvchisi murabbiylarga juda yuqori talablar qo‘ydi. U o‘qituvchini chuqur va serqirra bilimsiz tasavvur qila olmasdi. Ammo bilimning o‘zi yetarli emas; "Inson tarbiyasining asosiy yo’li - e’tiqoddir va ishonchga faqat ishonch bilan amal qilish mumkin". Har qanday o‘quv dasturi, har qanday tarbiya usuli, qanchalik yaxshi bo‘lmasin, o‘qituvchining e’tiqodiga o‘tmagan, o‘lik xat bo‘lib qoladi, haqiqatda hech qanday kuchga ega emas.

“... O‘qituvchi – deydi Al Forobiy, - aql-farosatga, chiroylik nutqqa ega bo‘lishi va o‘quvchilarga aytmoqchi bo‘lgan fikrlarini to‘la va aniq ifodalay olishni bilmog‘i zarur.” U o‘z fikrini davom ettirib: “O‘qituvchi va rahbarning vazifasi dono davlat rahbari vazifasiga o‘xshaydi, shu sababli o‘qituvchi eshitgan va ko‘rganlarining barchasini eslab qolishi, aql-farosatga, chiroylik nutqqa ega bo‘lishi, o‘qituvchilarga aytmoqchi bo‘lgan fikrlarini to‘la va aniq ifodalab berishni bilmog‘i lozim. Shu bilan birga o‘z nomusini qadrlashi, adolatli bo‘lmog‘i lozim. Ana shundagina u insoniylikning yuksak darajasiga ega bo‘ladi va baxt cho‘qqisiga erishadi,” – deb ta’kidlaydi. Abu Ali Ibn Sinoning fikricha, “... O‘qituvchi matonatli, sof vijdonli, rostgo‘y va bolani tarbiyalash metodlarini, ahloq qoidalarini yaxshi biladigan odam bo‘lmog‘i lozim. O‘qituvchi o‘quvchining butun ichki va tashqi dunyosini o‘rganib, aql qatlamlariga kirolmog‘i lozim.” Nosiriddin Tusiy o‘zining “O‘qituvchilarni tarbiyalash to‘g‘risida” degan asarida shunday deydi: “... O‘qituvchi munozaralarni olib borishi, rad etib bo‘lmaydigan darajadagi isbot qilishni bilishi, o‘z fikrlarining to‘g‘riligiga ishonishi, nutqi esa mutlaqo toza, jumlalari mantiqiy ifodalanadigan bo‘lishi lozim... o‘qituvchi nutqi hech qachon va hech qaerda zaharxandali, qo‘pol yoki qattiq bo‘lishi mumkin emas. Ayni paytida o‘qituvchining o‘zini tuta olmasligi ishni buzishi mumkin...

O‘qituvchilar oddiylik namunasi bo‘lishi kerak - oziq-ovqat va kiyimda; quvnoqlik va mehnatsevarlik - faoliyatda; hayo va yaxshi xulq - xulq-atvorda;

https://wordlyknowledge.uz

suhbat va sukunat san’ati - nutqlarda, "shaxsiy va jamoat hayotida ehtiyotkorlik" namunasini ko‘rsatish. Dangasalik, harakatsizlik, passivlik o‘qituvchilik kasbiga mutlaqo to‘g‘ri kelmaydi. Agar siz bu illatlarni talabalardan olib tashlamoqchi bo‘lsangiz, avvalo ulardan o‘zingiz qutuling. Kim eng oliy vazifani - yoshlar tarbiyasini o‘z zimmasiga oladi, u tungi hushyorlik va mehnatsevarlikni bilishi, ziyofatlardan, hashamatdan va "ruhni zaiflashtiradigan" narsalardan qochish kerak.

Zamonaviy o‘qituvchiga qo‘yiladigan qator talablarda ma’naviyat yetakchi o‘ringa qaytmoqda. Murabbiy o‘zining shaxsiy xulq-atvori, hayotga munosabati bilan ma’naviy hayot namunasi ko‘rsatishga, o‘quvchilarni yuksak insoniy fazilatlar, haqiqat va ezgulik g‘oyalari asosida tarbiyalashga majburdir. Bugungi kunda ko‘plab jamoalar o‘z farzandlarining o‘qituvchisidan mo‘min bo‘lishini talab qiladilar, ular o‘z farzandlarining axloqiy tarbiyasini ishonib topshirishlari mumkin.

O‘qituvchiga qo‘yiladigan muhim talab - pedagogik qobiliyatlarning mavjudligi - o‘quvchilar bilan ishlashga moyillik, bolalarga muhabbat va ular bilan muloqot qilishdan zavqlanishda ifodalangan shaxs sifati. Ko‘pincha pedagogik qobiliyatlar aniq harakatlarni bajarish qobiliyatiga torayib ketadi - chiroyli gapirish, qo‘shiq aytish, chizish, bolalarni tartibga solish va hokazo. Qobiliyatlarning quyidagi turlari ajratilgan.

Tashkiliy - o‘qituvchining o‘quvchilarni birlashtirishi, ularni egallashi, mas’uliyatni taqsimlashi, ishni rejalashtirishi, bajarilgan ishlarning xulosasini chiqarishi va hokazo.

Didaktik - o‘quv materialini, ko‘rgazmalilikni, jihozlarni tanlash va tayyorlash, o‘quv materialini ochiq, tushunarli, ifodali, ishonchli va izchil taqdim etish, kognitiv qiziqishlar va ma’naviy ehtiyojlarni rivojlantirishni rag‘batlantirish, o‘quv va kognitiv faollikni oshirish va boshqalar.

Retseptiv - o‘quvchilarning ruhiy dunyosiga kirib borish, ularning hissiy holatini ob’ektiv baholash, psixikaning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash qobiliyati.

Kommunikativ - o‘qituvchining o‘quvchilar, ularning ota-onalari, hamkasblari va ta’lim muassasasi rahbarlari bilan pedagogik maqsadga muvofiq munosabatlarni o‘rnatish qobiliyati.

Binobarin, mehnatsevarlik, tezkorlik, intizomlilik, mas’uliyat, o‘z oldiga maqsad qo‘ya olish, unga erishish yo‘llarini tanlash, tashkilotchilik, qat’iyatlilik, kasbiy saviyamizni tizimli va tizimli ravishda oshirish, doimiy ishtiyoqmandlikni uning muhim kasbiy fazilatlari sifatida e’tirof etishimiz kerak.

https://wordlyknowledge.uz

Bizning ko‘z o‘ngimizda ta’lim muassasalarining aholiga “ta’lim xizmatlari” ko‘rsatuvchi ishlab chiqarish muassasalariga aylanishi sezilarli darajada kuzatilmoqda, bu yerda rejalar, shartnomalar amal qiladi, ish tashlashlar sodir bo‘ladi, raqobat rivojlanadi – bozor munosabatlarining muqarrar hamrohi. Bunday sharoitda o‘qituvchining ushbu fazilatlari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ular ta’lim jarayonida qulay munosabatlarni yaratish uchun kasbiy muhim shartlarga aylanadi. Ular orasida insonparvarlik, mehr-oqibat, sabr-toqat, odoblilik, halollik, mas’uliyat, adolat, fidoyilik, xolislik, saxovatlilik, odamlarga hurmat, yuksak axloq, nekbinlik, hissiy muvozanat, muloqotga bo‘lgan ehtiyoj, o‘quvchilar hayotiga qiziqish, xayrixohlik, o‘zini o‘zi tutish kabilar kiradi. - tanqid, mehr-oqibat, vazminlik, qadr-qimmat, vatanparvarlik, dinparvarlik, tamoyillarga sodiqlik, sezgirlik, hissiy madaniyat va hokazo.O‘qituvchi uchun majburiy sifat insonparvarlik, ya’ni, o‘sib borayotgan insonga yer yuzidagi oliy qadriyat sifatida munosabat, bu munosabatni aniq ish va harakatlarda ifodalash. Insoniylik insonga qiziqish, unga hamdardlik, yordam berish, uning fikrini hurmat qilish, rivojlanish xususiyatlarini bilish, ta’lim faoliyatiga yuqori talablar va uning rivojlanishi uchun g‘amxo‘rlikdan iborat. O‘quvchilar bu ko‘rinishlarni ko‘radilar, ularga dastlab ongsiz ravishda ergashadilar, vaqt o‘tishi bilan odamlarga insoniy munosabatda bo‘lish tajribasiga ega bo‘lishadi.

O‘qituvchi har doim ijodkor insondir. U kasb, hunar yoki ilm o‘rgatadigan maktab o‘quvchilarining kundalik hayotining tashkilotchisi. Irodasi rivojlangan, shaxsiy faoliyatga hal qiluvchi o‘rin berilgan odamgina qiziqish uyg‘otishi, o‘quvchilarni yetaklay oladi. Guruh, bolalar jamoasi kabi murakkab organizmning pedagogik rahbariyati tarbiyachini ixtirochi, tezkor, qat’iyatli, har qanday vaziyatni mustaqil ravishda hal qilishga doimo tayyor bo‘lishga majbur qiladi. Pedagog bolalarni unga ergashishga undaydigan namunadir.

O‘qituvchining kasbiy zarur fazilatlari - bu chidamlilik va o‘zini tuta bilishdir. Mutaxassis har doim, hatto eng kutilmagan vaziyatlarda ham (va ularning ko‘plari bor) ta’lim jarayonida yetakchi mavqeini saqlab qolishga majburdir. O‘quvchilar tarbiyachining har qanday buzilishlarini, chalkashliklarini, nochorligini his qilmasliklari va ko‘rmasliklari kerak. A.S. Makarenkoning ta’kidlashicha, tormozsiz o‘qituvchi buzilgan, boshqarib bo‘lmaydigan mashinadir. Siz buni doimo yodda tutishingiz, o‘z harakatlaringiz va xatti-harakatlaringizni nazorat qilishingiz, bolalarga nisbatan xafa bo‘lmaslik, mayda-chuyda narsalardan asabiylashmaslik kerak.

O‘qituvchi xarakteridagi ruhiy sezgirlik o‘ziga xos barometr bo‘lib, u o‘quvchilarning holatini, ularning kayfiyatini his qilish, eng ko‘p muhtoj

https://wordlyknowledge.uz

bo‘lganlarga o‘z vaqtida yordam berish imkonini beradi. O‘qituvchining tabiiy holati - bu o‘quvchilarning buguni va kelajagi uchun kasbiy g‘amxo‘rlik va shaxsiy javobgarlik.

O‘qituvchining ajralmas kasbiy sifati adolatdir. Faoliyatining tabiatiga ko‘ra u o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va harakatlarini tizimli ravishda baholashga majbur. Shuning uchun uning qadr-qimmati o‘quvchilarning rivojlanish darajasiga mos kelishi muhimdir. Ular orqali ular o‘qituvchining ob’ektivligini baholaydilar. Hech narsa o‘qituvchining axloqiy obro‘sini ob’ektiv bo‘lish qobiliyati sifatida mustahkamlamaydi. Xurofot, sub’ektivizm ta’lim ishiga juda zararli.

O‘qituvchi talabchan bo‘lishi kerak. Bu uning muvaffaqiyatli ishlashining eng muhim shartidir. O‘qituvchi o‘ziga yuqori talablar qo‘yadi, chunki odam o‘zida yo’q narsani boshqalardan talab qila olmaydi. Pedagogik talabchanlik rivojlanayotgan shaxsning imkoniyatlarini hisobga olgan holda oqilona bo‘lishi kerak.

Zamonaviy o‘qituvchi qator vazifalarni bajaradi. O‘qituvchi – guruhdagi o‘quv jarayoni tashkilotchisidir. O‘qituvchi o‘quvchilar uchun dars payti, qo‘shimcha darslarda va shu bilan birga darsdan tashqari hollarda ham kerakli maslahatlar berishda bilimlar manbaidan biridir. Ko‘pchilik o‘qituvchilar guruh rahbari vazifasini bajarib, tarbiya jarayoni tashkilotchilari bo‘lib hisoblanadilar. Zamonaviy o‘qituvchi ijtimoiy psixolog bo‘lmasligi mumkin emas. Shuning uchun ham o‘quvchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni yo‘lga sola olishi, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi zarurdir. Ma’lumki, pedagogik faoliyat – kishi mehnatining eng murakkab sohalaridan biridir. Jamiyat tomonidan qo‘yiladigan talablaridan eng muhimi o‘qituvchining shaxsi va uning kasbi bilan bog‘liq xislatlariga qaratilgan. O‘qituvchining eng muhim shaxsiy xislatlari quyidagilardir: - O‘qituvchining o‘z Vataniga sodiqligi, bolalarni sevishi, ularni insonparvarlik ruhida tarbiyalash istagi, o‘z yurti, ona tili, o‘z xalqining tarixi va uning madaniyatini sevishi, davlatning mustaqilligi g‘oyasida yashashidan iboratdir; - Ijtimoiy javobgarlikni yuksak darajad his etishi; - Olijanobligi, aql-farosatli, ma’naviy pok; - O‘zini qo‘lga ola bilishi, sabr-toqatli, bardam, matonatliligidir.

Jamiyatning o‘qituvchilik kasbiga qo‘yadigan asosiy talablari quyidagichadir: - Keng bilim saviyasiga ega bo‘lishi, turli bilimlardan xabardor bo‘lishi; - Yosh pedagogik psixiologiya, ijtimoiy psixiologiya va pedagogika, yosh fiziologiyasi hamda kasb-hunar maktab gigienasidan chuqur bilimlarga ega bo‘lishi; - O‘zi dars beradigan fan bo‘yicha mustahkam bilimga ega bo‘lib, o‘z

https://wordlyknowledge.uz

kasbi, sohasida jahon fanida erishilgan yangi yutuq va kamchiliklardan xabardor bo‘lishi; - Ta’lim va tarbiya metodikasini egallashi; - O‘z ishiga ijodiy yondashishi - Boalarni bilishi, uning ichki dunyosini tushuna olishi; - Pedagogik texnikani (mantiq, nutq, ta’limnig ifodali vositalari) va pedagogik taktga ega bo‘lishi; - O‘qituvchining o‘z bilim va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi. Har bir o‘qituvchi ana shu talablarga eng yuqori darajada mos keladigan bo‘lishi uchun intilishi kerak. O‘qituvchiga jamiyat tomonidan qo‘yiladigan talablar, turli xilldagi ijtimoiy kutishlar, pedagogning individualligi, uning, shu tariqa talablarga javob berishga subektiv tayyorgarligi muayyan o‘qituvchining pedagogik faoliyatga naqadar tayyorgarligidan dalolat beradi. Muhim davlat vazifasini – Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirayotgan zamonaviy maktab o‘qituvchisining xislatlari, uning ijodiy faoliyati, asosan, amaliy ishda, pedagogik tajribalarni egallash jarayonida o‘sib rivojlana boradi. Shu bilan birga o‘qituvchi doimiy ravishda o‘z malakasini oshirib, o‘z ishining muvaffaqiyatini yuqori darajada ta’minlashga yordam beradigan shaxsiy xislatlarini tarbiyalab borishi zarur. Jamiyat uchun o‘qituvchining o‘rni va roli beqiyos. Ularning saviyasi jamiyatni yo tubanga, yoki yuksakka olib boradi. Tushunarli bo‘lishi kerakki, o‘qituvchi – ulkan mas’uliyatli, hur fikrli va o‘sib boruvchi bilim egasi. Zamonaviylik uning majburiy sifati, bilimiga qanady talab bo‘lsa, unga ham shunchalik qat’iy talab bo‘ladi. Ya’ni bilimini bu zamonga muvofiqlashtirib borilmasa, nafi va dollzarbligi kamayib boradi. Demak, keng dunyoqarash, hur fikrlash va zamonaviylik – o‘qituvchining majburiy kasb talabi.

O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida haqli ravishda ta’kidlaganidek, “... agarki dunyo imoratlari ichida eng ulug‘i maktab bo‘lsa, kasblarning ichida eng sharaflisi o‘qituvchilik va murabbiylikdir, desak, o‘ylaymanki, ayni haqiqatni aytgan bo‘lamiz”. Darhaqiqat, o‘qituvchi, nainki ta’lim muassasaga fayz va ziyo olib kiradigan, balki ming-minglab murg‘ak qalblarga ezgulik yog‘dusini baxsh etadigan mo‘tabar zotdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. I. Karimov. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008-yil.
2. M. Davletshin. Zamonaviy maktab o‘qituvchisining psixiologiyasi. Toshkent, 2003-yil.
3. Filosofiyalыq sөzdik M., - 1989.
4. Әleumettanudың qыsqasha sөzdigi. - M., 1989 j

https://wordlyknowledge.uz